כיתה ז' | תנ"ך | שיעור 1 מתוך 6 | 45 דק' | שמואל א ז, א-יז

ממלכתי: ספר שמואל א נלמד בחטיבת הביניים (קריאה ספרותית-היסטורית, דמויות וערכים). חמ"ד: בתכנית החמ"ד ספר שמואל א משויך לכיתה ח', והיחידה מתאימה גם לה; לימוד עם רש"י, רד"ק, מצודת דוד ואברבנאל. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

"עד הנה עזרנו ה'": שמואל השופט

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את שלבי התשובה של העם במצפה: הסרת האלילים, התפילה, הצום וההודאה "חָטָאנוּ לַה'"
- התלמידים יסבירו את הקשר בין התשובה לבין הניצחון על פלשתים, ואת משמעות השם "אבן העזר"
- התלמידים יתארו את שמואל כשופט: מנהיג שסובב בין ערים, שופט את העם ומתפלל בעדו

📚 בהתאם לתוכנית הלימודים

בהתאם לתוכנית הלימודים: לפי מתווה משרד החינוך להוראת שמואל א בחמ"ד (תשפ"ז, כיתה ח'), יחידת פרקים א-ז, פרק ז: "התוכחה של שמואל במצפה", "המלחמה בפלישתים" ו"מנהיגותו של שמואל".
מיומנויות: איתור פרטים והשוואה (פרק ד מול פרק ז).

❓ השאלה הגדולה של השיעור

מה הופך אדם למנהיג שהעם הולך אחריו?

בפרק ז שמואל לא מוביל צבא ולא מחזיק חרב. הוא מדבר, מתפלל, שופט ובונה מזבח, ובכל זאת העם מנצח בימיו. בשיעור בודקים מה סוג המנהיגות הזה, ומה ההבדל בינו לבין מלך, שעליו העם יבקש בפרק הבא.

🚪 כרטיס כניסה (2 דקות)

בתחילת השיעור כל תלמיד עונה בכתב, בלי ציון:

1. איפה היה ארון ה' בסוף פרק ו, ולמה הוא לא חזר לשילה?
2. מה קרה בפעם הקודמת שישראל נלחמו בפלשתים באבן העזר (פרק ד)?
3. תנו דוגמה למנהיג (בבית הספר, בתנועה, בקבוצה) שאנשים מקשיבים לו גם בלי שיש לו כוח. למה מקשיבים לו?

למורה: שאלה 2 חשובה במיוחד: השם "אבן העזר" כבר הופיע בפרק ד, במקום שבו ישראל הפסידו. בסוף השיעור התלמידים יגלו שאותו שם מקבל עכשיו משמעות של ניצחון. שאלה 3 פותחת את הדיון על מנהיגות.

🧪 פתיחה

כותבים על הלוח שתי מילים: "אבן העזר". מזכירים שבפרק ד זה היה שם המקום שבו ישראל הפסידו פעמיים והארון נלקח. שואלים: אם אותו מקום יקבל שם מחדש, מה צריך לקרות שם? רושמים ניחושים בצד הלוח וחוזרים אליהם בסוף השיעור.

📖 הסבר למורה

הפרק פותח עשרים שנה אחרי שהארון חזר. הארון יושב בקרית יערים, ו"וַיִּנָּהוּ כָּל-בֵּית יִשְׂרָאֵל, אַחֲרֵי ה'": העם מתגעגע. שמואל, שגדל במשכן בשילה, מופיע עכשיו כמנהיג של כל העם. הוא מציב תנאי ברור: אם אתם חוזרים לה' באמת, "הָסִירוּ אֶת-אֱלֹהֵי הַנֵּכָר מִתּוֹכְכֶם".

במצפה העם עושה מעשים של תשובה: שואבים מים ושופכים לפני ה', צמים ואומרים "חָטָאנוּ לַה'". כשפלשתים עולים להילחם, העם לא מביא את הארון (כמו בפרק ד) אלא מבקש משמואל: "אַל-תַּחֲרֵשׁ מִמֶּנּוּ, מִזְעֹק אֶל-ה' אֱלֹהֵינוּ". שמואל מקריב ומתפלל, וה' "וַיַּרְעֵם ה' בְּקוֹל-גָּדוֹל". ההבדל בין פרק ד לפרק ז הוא לב השיעור: שם ניסו "להפעיל" את הארון, וכאן שינו את עצמם.

אחרי הניצחון שמואל מציב אבן וקורא לה "אבן העזר", ואומר "עַד-הֵנָּה עֲזָרָנוּ ה'". הפרק מסתיים בתיאור של שמואל כשופט: כל שנה הוא סובב בבית אל, בגלגל ובמצפה, וחוזר לביתו ברמה. זו מנהיגות של נוכחות וצדק, בלי ארמון ובלי צבא קבוע.

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

שמואל א פרק ז, פסוקים ב-ו

(ב) וַיְהִי, מִיּוֹם שֶׁבֶת הָאָרוֹן בְּקִרְיַת יְעָרִים, וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים, וַיִּהְיוּ עֶשְׂרִים שָׁנָה; וַיִּנָּהוּ כָּל-בֵּית יִשְׂרָאֵל, אַחֲרֵי ה'.

(ג) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל, אֶל-כָּל-בֵּית יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, אִם-בְּכָל-לְבַבְכֶם אַתֶּם שָׁבִים אֶל-ה', הָסִירוּ אֶת-אֱלֹהֵי הַנֵּכָר מִתּוֹכְכֶם וְהָעַשְׁתָּרוֹת; וְהָכִינוּ לְבַבְכֶם אֶל-ה' וְעִבְדֻהוּ לְבַדּוֹ, וְיַצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד פְּלִשְׁתִּים.

(ד) וַיָּסִירוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֶת-הַבְּעָלִים וְאֶת-הָעַשְׁתָּרֹת; וַיַּעַבְדוּ אֶת-ה', לְבַדּוֹ.

(ה) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל, קִבְצוּ אֶת-כָּל-יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּתָה; וְאֶתְפַּלֵּל בַּעַדְכֶם, אֶל-ה'.

(ו) וַיִּקָּבְצוּ הַמִּצְפָּתָה וַיִּשְׁאֲבוּ-מַיִם וַיִּשְׁפְּכוּ לִפְנֵי ה', וַיָּצוּמוּ בַיּוֹם הַהוּא, וַיֹּאמְרוּ שָׁם, חָטָאנוּ לַה'; וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, בַּמִּצְפָּה.

שמואל א פרק ז, פסוקים ז-יז

(ז) וַיִּשְׁמְעוּ פְלִשְׁתִּים, כִּי-הִתְקַבְּצוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּתָה, וַיַּעֲלוּ סַרְנֵי-פְלִשְׁתִּים, אֶל-יִשְׂרָאֵל; וַיִּשְׁמְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי פְלִשְׁתִּים.

(ח) וַיֹּאמְרוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל, אֶל-שְׁמוּאֵל, אַל-תַּחֲרַשׁ מִמֶּנּוּ, מִזְעֹק אֶל-ה' אֱלֹהֵינוּ; וְיֹשִׁעֵנוּ, מִיַּד פְּלִשְׁתִּים.

(ט) וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל, טְלֵה חָלָב אֶחָד, (ויעלה) [וַיַּעֲלֵהוּ] עוֹלָה כָּלִיל, לַה'; וַיִּזְעַק שְׁמוּאֵל אֶל-ה' בְּעַד יִשְׂרָאֵל, וַיַּעֲנֵהוּ ה'.

(י) וַיְהִי שְׁמוּאֵל, מַעֲלֶה הָעוֹלָה, וּפְלִשְׁתִּים נִגְּשׁוּ, לַמִּלְחָמָה בְּיִשְׂרָאֵל; וַיַּרְעֵם ה' בְּקוֹל-גָּדוֹל בַּיּוֹם הַהוּא עַל-פְּלִשְׁתִּים, וַיְהֻמֵּם, וַיִּנָּגְפוּ, לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל.

(יא) וַיֵּצְאוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל, מִן-הַמִּצְפָּה, וַיִּרְדְּפוּ, אֶת-פְּלִשְׁתִּים; וַיַּכּוּם, עַד-מִתַּחַת לְבֵית כָּר.

(יב) וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶבֶן אַחַת, וַיָּשֶׂם בֵּין-הַמִּצְפָּה וּבֵין הַשֵּׁן, וַיִּקְרָא אֶת-שְׁמָהּ, אֶבֶן הָעֶזֶר; וַיֹּאמַר, עַד-הֵנָּה עֲזָרָנוּ ה'.

(יג) וַיִּכָּנְעוּ, הַפְּלִשְׁתִּים, וְלֹא-יָסְפוּ עוֹד, לָבוֹא בִּגְבוּל יִשְׂרָאֵל; וַתְּהִי יַד-ה' בַּפְּלִשְׁתִּים, כֹּל יְמֵי שְׁמוּאֵל.

(יד) וַתָּשֻׁבְנָה הֶעָרִים אֲשֶׁר לָקְחוּ-פְלִשְׁתִּים מֵאֵת יִשְׂרָאֵל לְיִשְׂרָאֵל, מֵעֶקְרוֹן וְעַד-גַּת, וְאֶת-גְּבוּלָן, הִצִּיל יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים; וַיְהִי שָׁלוֹם, בֵּין יִשְׂרָאֵל וּבֵין הָאֱמֹרִי.

(טו) וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת-יִשְׂרָאֵל, כֹּל יְמֵי חַיָּיו.

(טז) וְהָלַךְ, מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה, וְסָבַב בֵּית-אֵל, וְהַגִּלְגָּל וְהַמִּצְפָּה; וְשָׁפַט, אֶת-יִשְׂרָאֵל – אֵת כָּל-הַמְּקוֹמוֹת, הָאֵלֶּה.

(יז) וּתְשֻׁבָתוֹ הָרָמָתָה כִּי-שָׁם בֵּיתוֹ, וְשָׁם שָׁפַט אֶת-יִשְׂרָאֵל; וַיִּבֶן-שָׁם מִזְבֵּחַ, לַה'.

שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וַיִּשְׁאֲבוּ-מַיִם וַיִּשְׁפְּכוּ לִפְנֵי ה'" (שמואל א ז, ו)

💭 **מפרשים:** מצודת דוד מסביר שזה דימוי: "התעוררו לשאוב ולהזיל מי דמע, ושפכו בתפלה לפני ה'". כלומר המים הם סמל לבכי ולתפילה מכל הלב.

📜 **כתוב:** "עַד-הֵנָּה עֲזָרָנוּ ה'" (שמואל א ז, יב)

💭 **מפרשים:** מצודת דוד: "עד המקום הזה עזרנו ה'". לפי פירושו "הנה" הוא מקום: עד כאן ה' עזר ברעם, ומכאן ישראל רדפו בעצמם.

📜 **כתוב:** "וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, בַּמִּצְפָּה" (שמואל א ז, ו)

💭 **מפרשים:** מצודת דוד מפרש שהשפיטה הייתה "בדברים שבין אדם לחבירו". שמואל לא רק מתפלל, הוא גם דואג לצדק בין אנשים.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. כרטיס כניסה וקריאה מהירה של הפתקים (4 דקות)
2. פתיחה: "אבן העזר" – מה צריך לקרות כדי שמקום יקבל שם חדש? (4 דקות)
3. קריאה מודרכת של ז, ב-ו: התנאי של שמואל ומעשי התשובה. רושמים על הלוח את השלבים (10 דקות)
4. קריאה בזוגות של ז, ז-יד, ומילוי טבלת השוואה: פרק ד מול פרק ז (12 דקות)
5. ז, טו-יז: מסלול השופט על המפה (בית אל, גלגל, מצפה, רמה) ודיון: איזה מנהיג זה? (8 דקות)
6. סיכום, חזרה לניחושי הפתיחה וכרטיס יציאה (7 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה דורש שמואל מהעם לפני שהוא מבטיח להם הצלה?
2. מה עושה העם כששומע שפלשתים עולים עליו?
3. באילו ערים שופט שמואל, ואיפה ביתו?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה העם לא הביא את הארון למלחמה הפעם?
2. מה מבטא השם "אבן העזר" במקום שבו ישראל הפסידו בעבר?

הערכה (מה דעתי?)

1. שמואל מנהיג בלי צבא ובלי ארמון. האם מנהיגות כזאת יכולה להצליח היום? תנו דוגמה.
2. מה לדעתכם חשוב יותר אצל מנהיג: כוח או אמון?

🏁 סיכום השיעור

בפרק ז שמואל מחזיר את העם לה': קודם תשובה ותפילה, ורק אחר כך ניצחון. "אבן העזר" מקבלת משמעות חדשה: אותו מקום שסימל הפסד הופך לסמל של עזרה. שמואל הוא שופט שסובב בין הערים

ודואג לעם. בשיעור הבא נראה מה קורה כששמואל מזדקן.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

כתבו משפט אחד: מה ההבדל בין מה שעשה העם בפרק ד לבין מה שעשה בפרק ז?

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- דגש על מנהיגות אזרחית: שמואל כשופט שסובב בין הערים, מערכת צדק קרובה לעם.
- השוואה ספרותית בין פרק ד לפרק ז (אותו מקום, אותו אויב, תוצאה הפוכה) כדי לזהות את המסר של המספר.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- דגש על כוח התשובה והתפילה: "אִם-בְּכָל-לְבַבְכֶם אַתֶּם שָׁבִים אֶל-ה'".
- אפשר להרחיב על התפילה במצפה בעזרת דברי מצודת דוד על שאיבת המים, ועל שמואל כמי שמתפלל בעד העם.

💡 הערות למורה

כדאי להכין מראש מפה פשוטה של ארץ בנימין ואפרים עם המצפה, בית אל, הגלגל והרמה. בטבלת ההשוואה בין פרק ד לפרק ז אפשר לתת לתלמידים חלשים את השורות כבר מלאות בחלקן. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

בדף: סדר שלבי התשובה, טבלת השוואה בין פרק ד לפרק ז, שאלה על "אבן העזר", מסלול השופט ומשימת סיכום על מנהיגות. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- שמואל א פרק ז – מכון ממרא (נוסח הפסוקים)
- מצודת דוד על שמואל א ז – ספריא
- רש"י על שמואל א ז – ספריא
- מתווה להוראת שמואל א, תשפ"ז – תנ"ך חמ"ד, משרד החינוך (PDF)

מחוון: "עד הנה עזרנו ה'": שמואל השופט

1. (1) הסירו את הבעלים והעשתרות ועבדו את ה' לבדו (ז, ד). (2) נקבצו במצפה, שאבו מים ושפכו לפני ה' (ז, ו). (3) צמו ואמרו "חטאנו לה'" (ז, ו). כל סדר שתואם את הפסוקים מתקבל.
2. מה עשה העם לפני הקרב: פרק ד – הביאו את הארון משילה כדי שיושיע אותם; פרק ז – חזרו בתשובה, צמו ובקשו משמואל להתפלל. התוצאה: פרק ד – הפסד והארון נלקח; פרק ז – ה' הרעים על פלשתים וישראל ניצחו. בראש העם: פרק ד – עלי ובניו (חפני ופנחס עם הארון); פרק ז – שמואל.
3. הם מבקשים שלא יפסיק לצעוק (להתפלל) לה' בשבילם. זה מלמד שהם סומכים עליו ורואים בו מי שמחבר אותם לה'; הם כבר לא מחפשים "חפץ" שיציל אותם.
4. בפרק ד אבן העזר הייתה מקום של הפסד ושל שביית הארון. עכשיו, אחרי התשובה, השם מבטא עזרה וניצחון. אותו שם, משמעות הפוכה: כשהעם השתנה, גם התוצאה השתנתה.
5. בית אל, הגלגל, המצפה, והרמה (ביתו). הוא מגיע אל העם במקום שהעם יבוא אליו; מנהיג קרוב, שופט וצדיק, בלי ארמון.
6. תשובה טובה: שמואל דורש שינוי אמיתי ("הסירו את אלהי הנכר", ז, ג), מתפלל בעד העם ("ויזעק שמואל אל ה' בעד ישראל", ז, ט), שופט אותם בצדק וסובב בין הערים (ז, טז). (ניקוד מוצע: טענה 2, שני פסוקים 2, ניסוח 1.)

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רד"ק ומצודת דוד מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה' מובא בכתיב ה'. ממלכתי: ספר שמואל א נלמד בחטיבת הביניים (קריאה ספרותית-היסטורית, דמויות וערכים). חמ"ד: בתכנית החמ"ד ספר שמואל א משויך לכיתה ח', והיחידה מתאימה גם לה; לימוד עם רש"י, רד"ק, מצודת דוד ואברבנאל. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.